

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-308-4-37>

УДК 330

Наталя СИНЮК

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-6889-1351>

e-mail: nvs100377@gmail.com

ДЕМОГРАФІЧНА СТАТИСТИКА В ПЕРІОД ВІЙНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСНОВНІ ВИКЛИКИ

Сучасні кризові явища, з якими зіштовхнулася Україна за останній час, спричинили багато негативних наслідків. Демографічна ситуація в Україні турбує багато науковців та державних діячів, наразі, це одна з найактуальніших проблем сьогодення. Скорочення кількості населення шляхом масових вбивств та шаленої тимчасової міграції, зниження тривалості та якості життя, низький рівень народжуваності – це все наслідки війни, перелік яких буде подовжуватись. Проте, варто зазначити, що саме демографічна криза є гальмом для соціально-економічного розвитку всіх систем держави, є загроза національній безпеці, а також загроза розвитку міжнародної інтеграції в глобалізаційному прагненні України.

Всі проблеми демографічної кризи було прогнозовано завдяки статистичним розрахункам, які є ефективним інструментом для визначення демографічної трансформації.

Приведення демографічної статистики до міжнародних стандартів дасть змогу усунути економічні бар'єри, створити міжнародне конкурентоспроможне ринкове середовище та захистити національну безпеку. Проте, наразі, виконання поставлених вимог ускладнюється військовим станом держави, а що найголовніше – це швидке зростання показників смертності, міграції та погіршення рівня життя.

Ключові слова: демографія, статистика, міграція, рівень життя війна, післявоєнний період.

Nataliya SYNYUK

Khmelnytskyi National University

DEMOGRAPHIC STATISTICS IN THE PERIOD OF THE WAR

Such a crisis phenomenon, with which Ukraine has been shaken for the rest time, has caused a lot of negative consequences. The demographic situation in Ukraine is turbulent with a lot of scientists and state leaders, by the way, is one of the most important problems of today. The rapidity of the number of people, the way of mass driving and temporary migration, the decrease in trivality and the hardness of life, the low level of nationality, all the traces of the war, the replication of such will be remembered. But we should signify that the very demographic crisis is an obstacle for the socio-economic development of all systems of the state, a threat to national security, as well as a threat to the development of international integration in the globalization of Ukraine. All the problems of the demographic crisis were foreseen by the statistical roses, as an effective tool for the identification of demographic transformation. Bringing demographic statistics up to international standards will allow us to establish economical barriers, create an international competitive market environment and protect national security. But on the face of it, the implementation of those appointed could be folded by the military camp of the state, and what is more important than the increase in mortality, migration and the loss of life.

When the demographic crisis is observed in the wake of the full-scale invasion of Russia into Ukraine, the authors of the research have broken up the whiskers, which Ukraine is trying to overcome at the steepest camp. The consequences of the war on the side of demographic statistics will be irreversible, in the first place, it's due to those who will go to war earlier, it's a pity, less of the population will turn back from other lands, that hour will pass, people will step by step repair the regions of their lives. The onset of the last, a large-scale increase in the mortality rate among the young population, lads, as if fighting, it's a pity that not all of them will turn back alive from the war, it's immediately impacted by the nutrition of new generations. Based on the results of the follow-up, the authors discussed the theoretical basis for demographic statistics during the war. Current camp has become a way to analyze evidence in emigration and internal displacement.

Directly further investigations would be able to show the expansion of mechanisms, as if they would help to mitigate the demographic impact on the economy of the country.

Key words: demography, statistics, migration, life cycle of war, postwar period.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сучасні кризові явища, з якими зіштовхнулася Україна за останній час, спричинили багато негативних наслідків. Демографічна ситуація в Україні турбує багато науковців та державних діячів, наразі, це одна з найактуальніших проблем сьогодення. Скорочення кількості населення шляхом масових вбивств та шаленої тимчасової міграції, зниження тривалості та якості життя, низький рівень народжуваності – це все наслідки війни, перелік яких буде подовжуватись. Проте, варто зазначити, що саме демографічна криза є гальмом для соціально-економічного розвитку всіх систем держави, є загроза національній безпеці, а також загроза розвитку міжнародної інтеграції в глобалізаційному прагненні України.

Звісно, реформування всіх ланок економічної системи держави не може не торкнутись демографічної дисципліни, проте, запровадження сучасних методів збирання інформації для створення потужної бази даних за допомогою електронної системи спонукають органи державної статистики до перегляду вже знайомих методів та прийомів. Саме за допомогою них тепер є можливість не тільки побачити реальну ситуацію сьогодення, а і зробити прогноз та припущення стосовно розвитку демографічної ситуації.

Всі проблеми демографічної кризи було прогнозовано завдяки статистичним розрахункам, які є ефективним інструментом для визначення демографічної трансформації.

Переписи населення, які відображають зміни у чисельності та розміщенні населення є надійною системою для аналізу сучасного стану демографічної статистики. Варто зазначити, що показники Всеукраїнського перепису населення цілком відповідають наведеним міжнародним орієнтирам, що підкреслює важливість його проведення на шляху України до міжнародної інтеграції.

Приведення демографічної статистики до міжнародних стандартів дасть змогу усунути економічні бар'єри, створити міжнародне конкурентоспроможне ринкове середовище та захистити національну безпеку. Проте, наразі, виконання поставлених вимог ускладнюється військовим станом держави, а що найголовніше – це швидке зростання показників смертності, міграції та погіршення рівня життя.

Саме ці аспекти зумовили вибір теми дослідження та сформували його актуальність.

Постановка проблеми

Демографічна ситуація України і до часів війни була однією із проблемних, тому що показники смертності є одними із найвищих у світі, стрімка міграція, відтік інтелектуальних ресурсів – все це відображало стан низьких показників демографічної статистики. Вченими та демографами вже давно прогнозовано скорочення населення України. Проте, війна, яка розгорнулася на території суверенної держави, наближає це скорочення. Демографічні проблеми потребують негайного вирішення шляхом розгляду сучасного стану демографічних показників та розкриття основних викликів, які постають перед Україною в період війни. Варто зазначити, що розуміння цих викликів дає змогу забезпечити економічну безпеку держави, що наразі є досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питаннями демографічної статистики вже багато років займається багато провідних вчених України та Європи. Останнім часом, на фоні розгортання військових дій та занепокоєння демографів світу, праць, присвячених цій проблематики, стає все більше. Дослідженнями демографічних показників в Україні займається Державна Служба Статистики України. За останні пів року праць за цією проблематикою стало ще більше, останні фундаментальні дослідження даного питання були здійснені такими вітчизняними науковцями, як Кобеля З.І. [6], Лаврук І.Г. [6], Ливдар М.В. [5], Ярошевич Н.Б. [5], Степанова А.В. [5], О.Г. Осауленко [4]. Набуті результати залишаються актуальними, проте потребують доповнення із зваженням на те, що на даний момент суспільство зіткнулося з рядом непередбачуваних обставин, а саме із війною. Наведені дослідження служать основою для розвитку питання демографічної статистики в період війни, розгляду сучасного стану та основних викликів.

Виклад основного матеріалу

Умови розвитку народонаселення є важливим та пріоритетним напрямком на шляху до євроінтеграційного прагнення України. Сучасна демографічна ситуація характеризує умови життя для українців в країні де наразі існує військове вторгнення. Підвищена міграція населення з тимчасово окупованих територій починаючи з 2014 року спричинило різкий спад показників якості забезпечення життя для українців. Пріоритетним завданням для національної безпеки є дотримання гідного рівня життя та підвищення показників якості життя населення. Саме внутрішня негативна ситуація у країні зумовлює кількісний та якісний склад України. Стимулювання чи гальмування розвитку внутрішніх та зовнішніх конфліктів спричиняє негативний вплив на стан та рівень національної безпеки держави навіть у мирний час, не кажучи вже про військове положення України, в якому вона, на жаль, зараз перебуває. До того ж, варто зазначити, що всі ці негативні зміни також впливають на стабільність міжнародної ситуації в цілому, та на міжнародну інтеграцію України зокрема.

Одним із показником розвитку демографічної ситуації є соціально-демографічна політика, проте потрібно бути уважним до стимулювання цього показника, тому що це може мати негативний вплив на емігрантів та біженців.

Таким чином, можна зробити висновок, що демографічні показники взагалі, та демографічна статистика зокрема є одним із головних та визначальних чинників забезпечення ефективного та доцільного, стабільного, а наразі і безпечного розвитку України. На думку авторів, оптимальний демографічний розвиток потрібно розглядати як пріоритетний напрямок та фактор забезпечення національної стабільності держави. Демографічна статистика населення в період війни та показники демографічного розвитку є величиною сукупного національного доходу, що саме зараз є одним із важливих факторів функціонування та забезпечення України.

Спираючись на минулий досвід війн, на жаль, автори можуть виокремити тільки негативні наслідки, які спричиняють бойові дії, а саме: посилення міграційних процесів, глибока демографічна криза, зниження процесів відтворення населення, порушення сталого розвитку, пошкодження механізму демотворення, втрата самовідтворення населення. Перелічені загрози спричинять кризовий стан всіх сфер життя України, негативно вплинуть на демореальність.

Наразі, стан сучасної ситуації в Україні характеризується як кризовий в основному завдяки війні.

24 лютого 2022 року розпочалась широкомасштабна війна в Україні, яка триває до сьогоднішнього часу, наслідки цієї війни для демографічної статистики будуть вкрай небезпечними. До того, ж варто зазначити, що в період війни, а також після неї, країну потрібно буде відбудувати, це потрібно робити руками населення України та коштами держави, а скорочення населення скоротить показники бюджету. Співчуття до вимушено переміщених осіб через тривалу війну в Україні проявило багато країн Європейського Союзу та Сполучені Штати Америки. Багато людей по всьому світу підтримують надання українцям можливості в'їхати до іншої країни, якщо вони шукають притулку, щоб уникнути війни або насильницького конфлікту.

З початку війни за перший місяць 3,6 мільйони людей виїхали за кордон (більша частина це жінки з дітьми). Близько 6,5 мільйонів переїхали до більш безпечного міста (до Західної України). В перші два місяця з початку війни на кордонах з Польщею, Угорщиною та Молдовою були кілометрові черги, кожен день велика кількість людей перетинала кордон. Попри черги на кордоні, великі черги утворювались у великих містах та на дорогах, велика кількість машин, автобусів із людьми прямували до кордону, чим спричиняли затори. Окрім того що все це сповільняло рух транспортних засобів, це також наражало на безпеку обстрілу великої кількості людей та спричиняло побоювання стосовно неможливості перевезення зброї до «гарячих точок».

Згідно з даними Державної прикордонної служби, станом на 20 березня на кордонах із країнами ЄС суттєво зменшилася кількість черг на виїзд із України.

Якщо аналізувати ситуацію сьогодні, деякі міста навіть зараз не можуть виїхати в безпечну область. Через порушення безпеки гуманітарних коридорів і постійні обстріли російськими військами спроба виїхати з деяких міст може коштувати життя.

Ще до війни ситуація із динамікою населення була сумна. Динаміка зміни чисельності населення України ілюструється на рисунку 1.

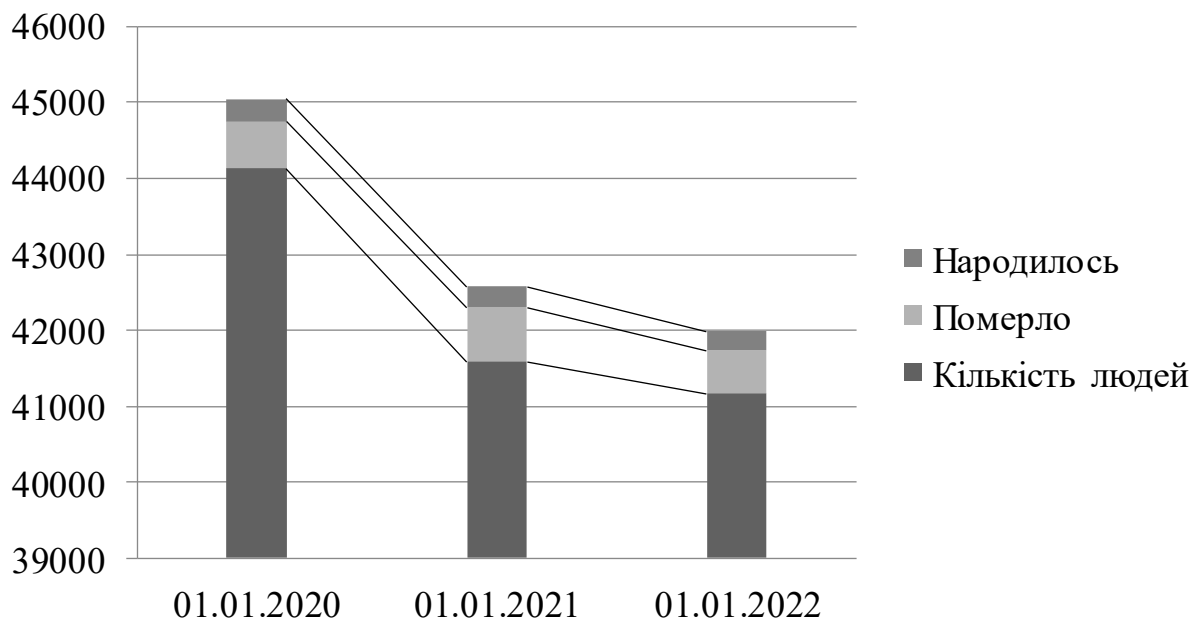

Рис.1 . Динаміка зміни чисельності населення України з 1.01.2020-1.01.2022 (побудовано на основі 1, 2, 3)

Таким чином, як видно з динаміки показників чисельності населення України, можна зробити висновок, що 2021 рік у відношенні до 2020 значно зменшились показники народжувальності на 1 тисяч немовлят, а показник смертності виріс. Згідно прогнозу фахівців ООН [8], населення України до 2050 року скоротиться до 35 мільйонів, цей прогноз був зроблений ще до війни в Україні, тому на жаль, показник може скоротитись ще у декілька разів. Це серйозний виклик для економіки країни, яка і так потерпає від пандемії, війни, відтоку інвестицій і активізації міграційних процесів.

Населення України, на жаль, з кожним роком зменшується, наслідки війни ще не знайшли свого повного відображення у динаміці, проте навіть зараз є зрозумілим, що наслідки війни з боку демографічної статистики ми будемо спостерігати ще багато років.

Проте, в умовах сьогодення, є певна статистична інформація стосовно демографічної ситуації з 24 лютого і на сьогоднішній час.

Населення України розподілилось на дві групи: ті, хто виїхав до безпечних областей та міст України та ті, хто виїхав за кордон.

Авторами дослідження виокремлено причини, за якими люди покидають свої домівки та внутрішньо переміщуються: небезпека життя в областях України, де постійно ведуться бойові дії, гуманітарна криза, тимчасово окуповані території.

Проте ця категорія людей не виїжджає за кордон з причин недостатньої кількості грошових коштів, для забезпечення перших днів життя, розриву родини (чоловіки не можуть покинути Україну, тому переважна кількість родин обрала варіант залишитись на території України).

Переміщення населення всередині країни відбувалося хвилями залежно від наявності бойових дій в області, місті чи населеному пункті.

За оцінками на основі опитування МОМ, 48% переміщених в Україні залишили місце проживання після початку війни, 45% залишили місце проживання, коли війна досягла їхнього району, а 5% покинули місце проживання в очікуванні конфлікту [1].

Значна частка людей переїхала до західної частини України – більше 2,5 млн осіб. Проте, цей показник не можна вважати реальним, тому що не всі внутрішньо-переміщені особи наразі стали на облік, тому цей показник значно вище.

Попри недосконалість способу збору інформації, дані обласних адміністрацій демонструють значні диспропорції у кількості новоприбулих ВПО за областями. Станом на 17 березня 2022 року ОДА повідомляли про таку кількість ВПО: Львівська – 200 000, Івано-Франківська – 80 000, Закарпатська – 80 000, Хмельницька – 70 000, Чернівецька – 50 000, Тернопільська – 45 000, Волинська – 23 000, Рівненська – 20 315 [2].

На сьогодні, переміщення як у межах України, так і за кордон не припинено. Частина внутрішньо-переміщених осіб продовжує переміщатися, це пов'язано або із возз'єднанням сімей, або, навпаки, із намаганням забезпечити найбільш вразливих членів родин шляхом вивезення їх за кордон, проте це все продовжується, як наслідок продовження війни, продовження руйнування житла українців.

Багато людей покидають свій дім уже вдруге, втретє. З 2014 року демографічна ситуація змінюється, частина населення, яке виїхало із Донецької та Луганської областей до Харківської, Київської та інших областей України, наразі повинна змінювати знову місце свого перебування.

За даними Міністерства соціальної політики, у 2021 році було взято на облік близько 1,46 млн ВПО з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим і Севастополя. Найбільша кількість ВПО налічувалась у Донецькій (512 тис.) і Луганській (282 тис.) областях, у Києві (163 тис.), у Харківській (136 тис.) області. За даними Cedos, серед міст, де частка ВПО була високою до повномасштабного вторгнення РФ в Україну, — Северодонецьк (44% ВПО), Маріуполь (20%), Ізюм (13%), Буча (11%), Ірпінь (9%), Бердянськ (8%), Київ (5,5%) та інші. Усі вони зараз страждають від активних бойових дій [2].

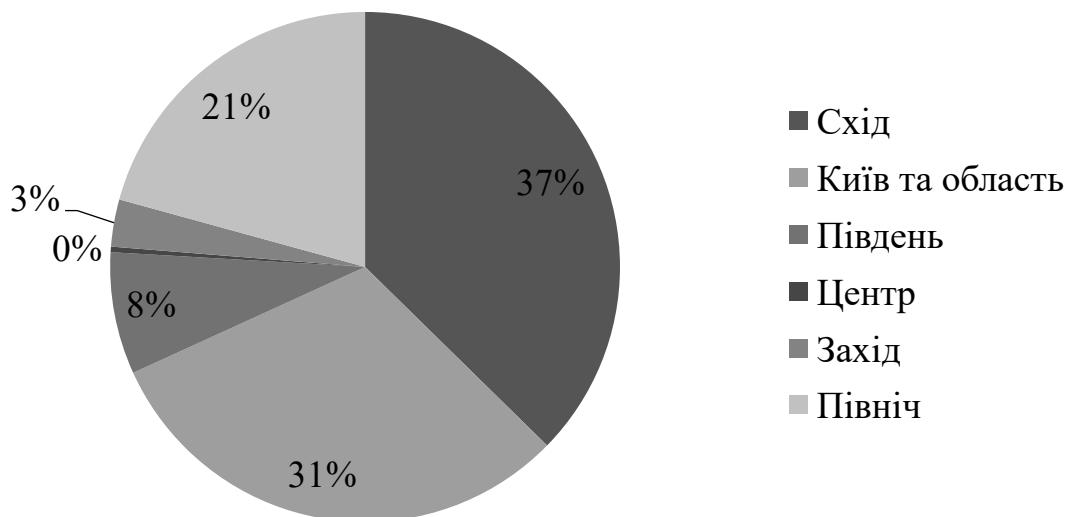

Рис. 2. Динаміка чисельності населення з різних регіонів України за період з 24.02.2022-24.03.2022 (побудовано на основі 1, 2, 3)

Частина родин, а їх достатня кількість (на 1 травня це майже 5 мільйонів осіб) причинами змушеного від'їзду з України вказують зруйноване житло Російською армією, місцезнаходження домівки на тимчасово окуповані території, зникнення робочого місця як наслідок війни. Майже половині (44%) населення України довелося тимчасово розлучитися зі своєю сім'єю під час повномасштабної війни.

Варто зазначити, що соціальні опитування у соціальних мережах серед людей, які покинули територію України, свідчать про те, що 86% українців планують повернутись до України після закінчення повномасштабної війни.

Авторами дослідження вважається за необхідно проілюструвати у відсотковому відношенні чисельність населення з різних регіонів України, яке виїхало за період 24.02.2022-24.03.2022.

За період 24.02.2022–24.03.2022, з різних регіонів у межах України виїхала така кількість людей: 2 344 936 — схід, 1 936 839 — Київ та область, 1 302 022 — північ, 485 829 — південь, 220 243 — центр, 187 854 — захід [2].

Стосовно переміщення населення під час війни існує декілька способів евакуації, а саме: евакуаційні потяги (Укрзалізниця), евакуаційні автобуси, власний транспортний засіб. Проте, варто зазначити, що найбільш безпечний шлях евакуації, наразі, неможливо виокремити. Евакуаційні потяги (Укрзалізниця) є абсолютно безкоштовними для населення, проте посадка відбувається у порядку живої черги з пріоритетом дітям, жінкам і літнім людям. На початку війни такі потяги були переповненими, великі черги та панічний настрій біля колій.

Для повного розкриття теми дослідження авторами вважається за доцільне розглянути країни, які українці обирають для вимушеної еміграції. Рис. 3 наочно демонструє країни та кількість населення України, що наразі перебуває там.

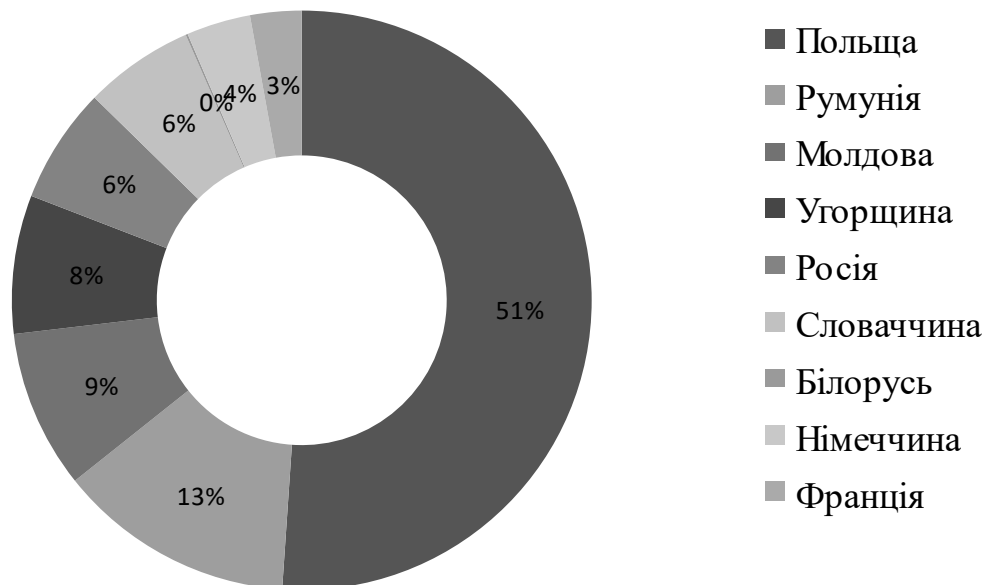

Рис. 3. Статистика кількості людей, які виїхали до інших країн (стан на 22.03.2022) [побудовано на основі 1, 2, 3, 7, 8]

Як видно з рис. 3, до Польщі виїхала значна кількість населення України, ця тенденція спостерігається і на сьогоднішній день. Українці в Польщі знайшли захист здебільшого у таких містах, як Варшава та Краків.

Такі країни, як Румунія та Молдова зазвичай є країнами, в яких українці залишаються на певний час, а потім вирушають до інших країн Європи.

Стосовно статистичних даних Росії та Білорусі, ці дані не можуть бути правдивими, проте існує вірогідність примусового вивезення людей до цих країн, тому що згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26.02.2022 року № 188-р, з 28 лютого всі пункти пропуску на українсько-російському та українсько-білоруському кордонах закриті.

Країни Європейського Союзу не мають обов'язкового прикордонного контролю, тому провести оцінку реальної кількості людей з України у країни ЄС, на жаль, немає можливості.

Передусім це приблизні підрахунки профільних органів приймаючих країн, що ґрунтуються на кількості безкоштовних квитків на транспорт, українцям. Дані мобільних операторів також можна вважати альтернативним джерелом отримання таких даних. Дані про реєстрацію на отримання тимчасового захисту та на отримання соціальної допомоги можуть також допомогти створити реальну картину демографічної ситуації у світі.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

При висвітленні демографічної кризи внаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну, авторами дослідження зроблено висновок, що наразі Україна перебуває у дуже скрутному становищі.

Наслідки війни зі сторони демографічної статистики будуть невідворотними, по-перше, це пов'язано із тим, що чим довше буде йти війна, тим на жаль, менша кількість населення повернеться з інших країн, тому час минає, люди поступово починають облаштовувати своє життя. Наступний наслідок – це масштабний ріст показника смертності серед молодого населення, хлопці, які воюють, на жаль, не всі живими повернуться з війни, це зразу вплине на питання нових поколінь.

За результатами дослідження, авторами було розкрито теоретичне питання демографічної статистики в період війни. Розкрито сучасний стан шляхом аналізу показників еміграції та внутрішнього переміщення.

Напрямок подальших досліджень доцільно вказати розробку механізмів, які б дозволили пом'якшити демографічний вплив на економіку країни.

Література

1. Аналітичний центр та спільнота «Cedos». URL: <https://cedos.org.ua/>
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Міністерство фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/>
4. Осауленко О.Г. Демографічна статистика в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. Демографія та процеси відтворення населення. С. 21–26.
5. Ливдар М.В., Ярошевич Н.Б., Степанова А.В. Демографічна ситуація в Україні: проблеми та шляхи її вирішення. Приазовський економічний вісник. 6 (17). С. 304–309.
6. Кобеля З. І., Лаврук І. Г. Демографічна криза в Україні: причини та шляхи її подолання. Науковий огляд. 2019. № 4(57). С. 6–17. URL: <http://oaji.net/articles/2019/797-1562510667.pdf>
7. Countries in the world by population (2022). URL: <https://www.worldometers.info/world-population/populationby-country/>
8. World Health Organization, Total Fertility Rate. URL: [https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicatordetails/GHO/total-fertility-rate-\(per-woman\)](https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicatordetails/GHO/total-fertility-rate-(per-woman))

References

1. Analitychnyi tsentr ta spilnota «Sedos». URL: <https://cedos.org.ua/>
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Ministerstvo finansiv Ukrainy. URL: <https://minfin.com.ua/>
4. Osaulenko O.H. Demohrafichna statystyka v Ukraini: suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy rozvytku. Demohrafiia ta protsesy vidtvorennia naseleennia. S. 21–26.
5. Lyvdar M.V., Yaroshevych N.B., Stepanova A.V. Demohrafichna sytuatsiia v Ukraini: problemy ta shliakhy yii vyreshennia. Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk. 6 (17). S. 304–309.
6. Kobelia Z. I., Lavruk I. H. Demohrafichna kryza v Ukraini: prychny ta shliakhy yii podolannia. Naukovyi ohliad. 2019. № 4(57). S. 6–17. URL: <http://oaji.net/articles/2019/797-1562510667.pdf>
7. Countries in the world by population (2022). URL: <https://www.worldometers.info/world-population/populationby-country/>
8. World Health Organization, Total Fertility Rate. URL: [https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicatordetails/GHO/total-fertility-rate-\(per-woman\)](https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicatordetails/GHO/total-fertility-rate-(per-woman))